

SİBGATULLAH

(صبغة الله)

Hak din ve selim fitrat mânâsında
Kur'an'da geçen bir terkip.

Sözlükte “boyamak, suya batırmak” anlamındaki **sabğ** (**sıbg**, **sıbağ**) kökünden **sıbga** (boya, renk) ile **Allah** lafzından oluşan **sıbgatu'llâh** tamlaması “Allah'ın boyası” demektir. Cevherî bu terkipi “Allah'ın dini” (*eş-Şihâh*, “şbg” md.), Râgıb el-İsfahânî ise “Allah'ın insanda yarattığı, onu diğer canlılardan ayıran akıl ve fıtrati” (*el-Müfredât*, “şbg” md.) diye tanımlamıştır. Dilciler Allah'a yaklaştıran her şeyi kastederek söz konusu terkinin “Allah'ın dini, şeriati, hilkatı” anlamlarına geldiğini de belirtmiş (*Lisânü'l-Arab*, “şbg” md.), boyanın kumaşı süslemesi gibi dinin de onu benimseyen için bir tür ziyet olduğuna işaret etmişlerdir (*Kâmus Tercümesi*, II, 712). Sıbganın aynı mânalara gelen, fakat zamanla Filistinli hıristiyanların lehçesinde “vaftiz” anlamı kazanan Ârâmîce bir kökten gelmiş olması ihtimaline de işaret edilmiştir (Jeffery, s. 192).

Kur'an-ı Kerim'de sıbgatullah terkipi ve sıbga kelimesi aynı âyette (el-Bakara 2/138), “sıbg” (katık) kelimesi de bir başka âyette (el-Mü'minûn 23/20) birer defa geçmektedir. Hadislerde sabğ kökünden türeyen isim ve fiiller sözlük anlamıyla kullanılmakla beraber sıbgatullah tamlamasıyla ilgili rivayetler tefsir kaynaklarında geçmektedir (Wesinck, *el-Mu'cem*, “şbg” md.). Bakara sûresinde sıbgatullah terkinin önce ve sonra yer alan âyetler incelendiğinde bu ilâhî beyanlarda Ehl-i kitabın Hz. Muhammed'e ve müminlere karşı asılsız iddialarına cevap verildiği, Allah katında hak dinin özelliklerine dikkat çekildiği ve Hz. Peygamber'in mesajı ile yahudi ve hıristiyanların dinî söylemlerinin karşılaştırıldığı görülür. İslâm âlimleri, sıbgatullahı kullandığı bağlamdan hareketle, önce Ehl-i kitabın hak dinin özellikleriyle uyuşmayan inanç ve davranışlarını temsilen hıristiyanların vaftiz âyinleriyle alâkalandırmışlardır. Nitekim Vâhidî âyetin nüzûl sebebi olarak hıristiyanların söz konusu uygulamalarını göstermektedir (*Esbâbü'n-nüzûl*, s. 40). Hıristiyanların çocuklarını sarı renkli bir suya batırmak suretiyle vaftiz etmeleri, bu işlemle temizlenip arındıkları ve hıristiyan dinine girdikleri yönünde bir çağrışım olması için bu terkinin kullanıldığını belirten müfessirler, Allah Teâlâ'nın onların suyunun ve boyasının değil kendi dininin, İslâm boyasının insanları temizleyeceğine işaret ettiğini belirt-

mişlerdir. Bu çerçevede İslâm âlimleri sıbgatullah'a genelde “Allah'a iman, Allah'ın dini, O'nun insan fitratına yerleştiği özellik” anlamlarını vermişlerdir. Taberî söz konusu terkipi, “Biz Allah'a iman ettik ... Biz O'na teslim olmuş kimseleriz” meâlindeki âyet (el-Bakara 2/136) arasında ilişki kurarak bu imanın “sıbgatullah” mânasına geldiğini, söz konusu terkinin de “Allah'ın insan fitratına yerleştiği hak din” demek olduğunu söyler (*Câmi'u'l-beÿân*, I, 570-572). Mâtürîdî sıbgatullah'a “Allah'ın kesin delili” ve “sünnetullah” mânalarını da eklemiştir, bu durumda, “Boyası Allah'inkinden daha güzel olan kimdir?” meâlindeki beyanın, “Dini, sünneti ve kesin delilleri Allah'inkinden daha güzel olan kimdir?” anlamına geleceğini ve bu dinin, şaşkınlık ve gaflet içinde bulunup hiçbir kesin delil ve hükme dayanmayan dinlere benzemeyeceğini ifade etmiştir (*Te'vilâtü'l-Kur'an*, I, 254-255). Zemahşerî terkinin “Allah'ın arındırması” mânasına geldiğini, çünkü imanın nefisleri temizlediğini belirtmiş ve hıristiyanların vaftiz âyinine atf yaparak müslümanların, “Allah'a iman ettik, O, benzeri olmayan iman boyası ile bizi boyadı ve mânevî kirlerden arındırır” veya, “Allah Teâlâ bizi iman boyası ile boyadı, sizin boyanız ile boyanmadık” demekle emredildiklerini ifade etmiştir (*el-Keşşâf*, I, 195). Fahreddin er-Râzî sıbgatullah ile “fıtrat” ve “Allah'ın dini” anlamları arasında bir yakınlık bulunduğunu söylemiş, neticede müslümanların emredildiği fıtratın (dinin) aklı ve şer'î delillerin gerektirdiği bir nitelik taşıdığına dikkat çekmiştir. Mâtürîdî'nin görüşünü benimseyerek terkinin “Allah'ın hücceti ve delili” anlamını kaydetmekle beraber Râzî “Allah'ın dini, insanın yaratılışına koyduğu fıtrati” mânalarını diğerlerine tercih etmiştir (*Mefâtihu'l-ğayb*, IV, 86-87).

Son dönem müfessirlerinden M. Reşid Rızâ sıbgatullahın “Allah'ın mahlûkatı yarattığı fıtrati” anlamı üzerinde durmuş, O'nun peygamberlerini ve kullarından inananları bu fıtratla boyadığını, bu konuda sonradan oluşturulan beşerî müdahalelerin bir rolünün olmayacağını belirtmiştir. Boyası Allah'inkinden daha güzel olan birinin bulunmadığını, O'nun boyasının nefisleri, akılları ve kalpleri temizlediğini, Ehl-i kitabın din adamlarının dine ekledikleri şeylerin ise beşerî renk taşıdığını ifade etmiştir (*Tefsîrü'l-menâr*, I, 486). Elmalılı Muhammed Harâmî terkipi, “Biz Allah'ın boyası olan fıtrî imanla iman ettik, sudan imana, sunî boyaya tenezzül etmedik” şeklinde anlamış, âyetin devamının tefsirinde de dinin, imanın, temizliğin ve güzelliğin

fıtrî olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Elmalılı, yapılan bütün temizliklerin fıtrî temizliği korumasına ve ârizî kirlerden temizlemesine yönelik olduğunu, insanları suya sokup çıkarmakla bunun gerçekleşmeyeceğini söylemiştir (*Hak Dini*, I, 515-516).

Sıbgatullah terkinin yer aldığı Bakara sûresi hicretin 2. yılından itibaren inmeye başlamıştır. Önceki sûrelerde Ehl-i kitabın yapılan atıfların bu sûrede ve daha sonra nâzil olan diğer sûrelerde sıklaştığı görülür. Bakara sûresinin 40. âyetinden 148. âyetine kadar devam eden kısmında genellikle yahudi ve hıristiyanların hem kendi aralarındaki anlaşmazlıklara hem de her ikisinin İslâmiyet'e yönelik yanlış ve saldırgan beyanlarına yer verilir ve Allah nezdindeki şaşmaz gerçeğin neden ibaret olduğu açıkça ortaya konur. İslâmiyet'le Ehl-i kitabın temsil ettiği Yahudilik ve Hıristiyanlık arasındaki bu fikrî-dinî hesaplaşma sırasında sıbgatullah da yer almaktadır. Terkinin sözlük anlamı Ehl-i kitap'tan alınmışsa da istilâhî muhtevası, yer aldığı kompozisyondan da anlaşılacağı üzere Allah katındaki hak din ve O'nun tarafından insan yaratılışına yerleştirilen selim fıtratın ibaretidir. İslâmiyet, tevhide dayanan bu temel özelliği sayesinde kısa bir zaman sonra evrensel din haline gelmiştir; bugün de nitelik açısından bütün dinlere hâkim olma konumunu sürdürmektedir (krş. et-Tevbe 9/33; el-Feth 48/28; es-Saf 61/9).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, II, 712; Taberî, *Câmi'u'l-beÿân*, I, 570-572; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu), İstanbul 2005, I, 254-255; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Kahire 1998, s. 40; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. M. Abdüsselâm Şâhin), Beyrut 1423/2003, I, 195; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, IV, 86-87; Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, I, 486; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 515-516; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Baroda 1938, s. 192.

MUSTAFA SİNANOĞLU

SİBT İBNÜ'L-ACEMÎ

(سبط ابن العمري)

Ebü'l-Vefâ Sıbtu İbni'l-Acemî
Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed
b. Hafîl et-Trâblusî el-Halebî
(ö. 841/1438)

Hadis hâfızı, âlim.

Aslen Trablusşamlıdır. Kendisinden nakledildiğine göre 22 Receb 753'te (3 Eylül 1352) Halep'te doğdu. Anne tarafından dedesi Ömer b. Muhammed b. Muvaffak

İbnü'l-Acemî'ye nisbetle Sibt İbnü'l-Acemî diye anılır. Kaynaklarda Burhâneddin el-Halebî, İbrâhim el-Muhaddis, Burhânü'l-muhaddis diye de zikredilmiştir. Küçük yaşta iken babası vefat etti. Annesi Aîşe bint Ömer b. Muhammed'le bir süre Dimaşk'a gittilerse de tekrar Halep'e döndüler ve annesi onu Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemesi için Mektebetü'l-eytâm'a kaydettirdi. Kureş'in Ümeyyeoğulları koluna dayanan anne tarafı ilim ehli kimselerin çokça bulunduğu bir sülâle olup annesi, İbrâhim b. Sâlih İbnü'l-Acemî'den hadis dinleyen ve oğlu Sibt İbnü'l-Acemî'ye hadis rivayet eden bir hanımdır (İbn Hacer, III, 4). Aynı sülâleden çok sayıda erkek ve kadın muhaddis yetiştiği belirtilmektedir. Büyük dedesi Ebû Tâlib Şerefeddin Abdurrahman b. Hasan İbnü'l-Acemî, Nizâmülmülk'ün Bağdat'ta kurduğu Nizâmiye medreselerinde hocalık yaptı, Halep'e dönünce orada bir medrese kurdu, daha sonra peş peşe inşa edilen medreselerle o bölge ilim merkezi haline geldi. Şâfiî mezhebine mensup olan Sibt İbnü'l-Acemî'nin oğlu Ebû Zer el-Halebî de muhaddis, Şâfiî fakihî, edip ve tarihçidir. O da babası gibi Sibt İbnü'l-Acemî diye tanındığı için baba ile oğlun birbirine karıştırıldığı olmuştur (bk. EBÜ ZER el-HALEBİ).

Sibt İbnü'l-Acemî, kıraat ilmini öğrenmek için Şehâbeddin İbn Ebû'r-Rızâ el-Hamevî, Abdülâhad el-Harrânî el-Hanbelî, Ebû Abdullah Muhammed b. Meymûn el-Bellevî'den Ebû Amr, Kâlûn, Âsım, İbn Âmir, İbn Kesîr kıraatlerini okuyup icâzet aldı. On yaşına gelince kendi arzusuyla hadis ilmiyle meşgul olmaya başladı. Halep'te rivayet edilen hadislerin büyük çoğunluğunu Halepli hocalarından öğrendi. İlk seyahatini 780 (1378) yılında, ikincisini 786'da (1384) Mısır'a gerçekleştirdi. Ayrıca Kahire, İskenderiye, Dimyat, Tinnîs, Kudüs, Halîl, Gazze, Remle, Nablus, Hama, Humus, Trablus, Ba'lebek ve Dimaşk'a gidecek muhtelif hocalardan hadis dinledi. 813'te (1410) hacını ifa etmek ve hadis dinlemek üzere Mekke'ye gitti. Firûzâbâdî, Zeynüddin el-İrâkî, Ömer b. Reslân el-Bulkinî, İbn Habîb el-Halebî, İbnü'l-Mulakkın, İbn Câbir, Heysemî ve Cemâl el-Malatî gibi âlimlerden faydalandı. Kendisinin kaleme aldığı "sebet"inde ve talebesi Necmeddin İbn Fehd'in onun adına yazdığı *Mu'cem*'de hocalarının adları bulunmakta ve 200 kadar âlimden faydalandığı belirtilmektedir. Talebeleri arasında Necmeddin İbn Fehd'den başka onun babası Takıyyüddin İbn Fehd, İbn Hacer el-Askalânî, İbn Hatîb en-Nâsırıyye, İbn Nâsırüddin, İbn Emîru

Hâc, İbnü'l-Haydırî, İbnü'l-Kabâkîbî, Ebû'l-Fazî İbnü's-Şihne gibi âlimler yer alır. İbn Hacer el-Askalânî onun hocalarına dair *Meşvehatü'l-Burhân el-Halebî* adlı bir eser kaleme almıştır. Kendisine iki defa Halep'in Şâfiî kadılığı teklif edildiye de kabul etmedi. İlim ve zühdü birleştiren Sibt İbnü'l-Acemî, döneminde Halep'in en önde gelen hadis hâfızıydı. Kendisine "emîrül-mü'minîn fi'l-hadis" unvanı verildi. Sibt İbnü'l-Acemî vebaya yakalanarak 20 Şevval 841'de (16 Nisan 1438) Halep'te öldü ve Halep surları içindeki aile kabristanına defnedildi.

Eserleri. 1. *Mu'cemü's-şüyûh*. Hocalarından bahsettiği bu hacimli eserin müellif hattıyla bir nüshası Beyrut Amerikan Üniversitesi Jafat Library Özel Koleksiyonlar Bölümü'ndedir. Talebesi Muhibbüddin İbn Fehd'in *Mevridü't-tâlibi'z-zamî min merviyâtî'l-Hâfız Sibt İbni'l-Acemî* adıyla tertip ettiği, hocasının isnadları ve biyografileri hakkında bilgi verdiği eser *Mu'cemü's-şüyûh* adıyla yayımlanmıştır (nşr. Muhammed ez-Zâhî, ts. [Dârü'l-Yemâme]; Riyad 1982). 2. *el-İktibât li-men rumiye bi'l-ihtilâf fi ricâli'l-hadis* (nşr. Muhammed Râgib et-Tabbâh, Halep 1350/1931; Delhi 1406, *Şelâşü resâ'il fi usûli'l-hadis* içinde; nşr. Fevâz Ahmed Zemerlî, Beyrut 1408/1988 [*Kitâbü'l-İktibât bi-ma'rifeti men rumiye bi'l-ihtilâf* adıyla]; nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd, Zerkâ, ts. [el-Vekâletü'l-Arabiyye li't-tevzî' ve'n-neşr], *Şelâşü resâ'il fi 'ulümü'l-hadis* içinde). Eserde ömürlerinin sonunda ihtilâf vâki olan râvîlerin isimleri sıralanmakta, ihtilâf sonrası onlardan kimlerin hadis rivayet ettiği belirtilmektedir. Alâeddin Ali Rızâ eseri tahkik edip bazı ilâveler yapmış ve *Nihâyetü'l-ihtilâf bi-men rumiye mine'r-ruvât bi'l-ihtilâf* adıyla neşretmiştir (Beyrut 1408/1988). 3. *et-Tebyîn li-esmâ'il-müde'llisîn. et-Ta'liku'l-emîn 'alâ Kitâbi't-Tebyîn li-esmâ'il-müde'llisîn* adıyla neşredilmiştir (nşr. Muhammed Râgib et-Tabbâh, Halep 1350/1931; Delhi 1406, *Şelâşü resâ'il fi usûli'l-hadis* içinde; nşr. Yahyâ Şefik, Beyrut 1406/1986; nşr. Muhammed İbrâhim Dâvûd el-Mevsîlî, Beyrut 1414/1994). 4. *Nürü'n-nibrâs 'alâ Sîreti İbn Seyyidi'n-nâs. İbn Seyyidün-nâs'ın 'Uyûnü'l-eşer fi fünûni'l-meğâzî ve's-şemâ'il ve's-siyer* adlı eserinin şerhidir (Râgib Paşa Ktp., nr. 1055/901; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 1036; Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 768-769, Şehid Ali Paşa, nr. 1963; Millet Ktp., Fezzullah Efendi, nr. 1550). 5. *el-Havâşî (Ta'lik) 'alâ Süneni'l-hâfız İbn Mâce* (Mil-

let Ktp., Fezzullah Efendi, nr. 496). 6. *Neslü'l-himyân fi mi'yâri'l-Mizân. Mizânü'l-i'tidâl'in zeyli olup Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bir nüshası bulunmaktadır* (nr. 23346 B). Müellifin aynı konuda *Nağdü'n-noşân* adlı başka bir çalışmasından söz edildiği gibi bunun *Neslü'l-himyân*'ın diğer bir adı olduğu da belirtilmektedir (*Nihâyetü's-sül*, nşr. Abdülkayyûm Abdürabbinnabî, neşredenin girişi, I, 31-33). 7. *el-Muktefâ (el-İktifâ') fi (şerhi/dabti/halî) elfâzi's-Şifâ li'l-Kâdî 'İyâz*. Eserin müellif hattıyla olan nüshaları Dârü'l-kütübî'l-Misriyye (nr. 1301) ve Köprülü Kütüphanesi'nde (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 797) kayıtlıdır. Ayrıca Millet (Fezzullah Efendi, nr. 876), Murad Molla (nr. 453), Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 442), Süleymaniye (Kadızaâde Mehmed Efendi, nr. 76; Kılıç Ali Paşa, nr. 194; Dâmad İbrâhim Paşa, nr. 863) ve Âtîf Efendi (nr. 472) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. İbnü'l-Kabâkîbî bu eseri *Zübdetü'l-Muktefâ fi tahrici elfâzi's-Şifâ* adıyla şerhetmiştir (bk. İBNÜ'L-KABÂKİBİ). 8. *el-Keşfü'l-haşîş 'ammen rumiye bivaz'î'l-hadis* (nşr. Subhî es-Sâmerrâî, Bağdat 1404/1984; Beyrut 1407/1987; Kahire 1407). Eseri ayrıca İbrâhim b. Abdullah b. Abdurrahman el-Lâhim yüksek ibadun tezi olarak tahkik etmiştir (1403, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye). 9. *Tezkiretü't-tâlibi'l-mu'Allem li-men (bi-men) yükâlû innehû muhâdram* (nşr. Muhammed Râgib et-Tabbâh, Halep 1350/1931; nşr. Meşhûr Hasan Selmân, Delhi 1406, *Şelâşü resâ'il fi usûli'l-hadis* içinde; Riyad 1414/1994). Eser hakkında Hüseyin M. Hidâyet (Hosain M. Hidayat) "Tadhkirat at-Talib al-Muallam of Sibt ibn al-Ajami" başlığıyla bir makale yazmıştır (*JASB*, XIV [1928], s. 363-365). 10. *et-Telkîh li-fehmi kârî'i's-Şahîh li'l-Buhârî*. Muhtasar bir *Şahîh-i Buhârî* şerhidir (TSMK, III. Ahmed, nr. 392/1-2; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 689; Millet Ktp., Fezzullah Efendi, nr. 435). 11. *Nihâyetü's-sül fi ruvâti's-sitteti'l-usûl* (nşr. Abdülkayyûm Abdürabbinnabî, I-VI, Mekke 1421-1428/2000-2007). 12. *İhtisârü'l-Gavâmi'z ve'l-mübhemâti'l-vâkı'a fi mütüni'l-eḥâdîs*. İbn Beşkuvâl'in hadis metinlerinde ismi belirtilmemiş veya meşhur olmayan bir künye yahut lakapla anılmış kişilere dair eserinin muhtasarıdır (Millet Ktp., Fezzullah Efendi, nr. 496).

Sibt İbnü'l-Acemî'nin ayrıca Müslim'in *el-Câmi'u's-Şahîhî* (*Tuḥfetü'l-müncid ve'l-müthim fi garbi Şahîhi Müslim* [Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb, nr. 118]), Ebû Dâ-

vûd'un *es-Sünen'i*, Zehebî'nin *Tecridü's-şahâbe'si ve el-Kâşif'i* (*Hâşiyetü'l-Kâşif*, nşr. Ahmed Muhammed Nemir Hatîb – Muhammed Avvâme, Cidde 1992), Alâî'nin *Câmi'u't-tahşil fi ahkâmî'l-merâsîl'i* ve Tirmizî'nin *Şemâ'ilü'n-nebî'si* üzerine yazdığı hâşiyeleri vardır. Şemseddin el-Kirmânî'nin *el-Kevâkibü'd-derârî'sini* Meşâbîhu'l-Câmi'i's-şahîh adıyla ihtisar etmiş (*Dârü'l-kütübü'l-Mısıriyye*, nr. 1291), Zeynüddin el-İrâkî'nin hadis usulüne dair *el-Elfiyye'sine* ve *Şerhu'l-Elfiyye'sine* de birer hâşiyeye yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Ta'liku'l-emîn 'alâ kitâbi't-Tebyîn li-esmâ'l-l-müde'llisîn* (nşr. M. İbrâhîm Dâvûd el-Mevsilî), Beyrut 1414/1994, neşredenin girişi, s. 6-14; a.m.f., *Nihâyetü's-sul fi ruvâti's-sitteti'l-uşûl* (nşr. Abdülkayyûm Abdürabbîn-nebî), Mekke 1421/2000, neşredenin girişi, I, 7-34; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine* (nşr. M. Abdülmu'îd Han), Haydarâbâd 1392/1972, III, 4; Necmeddin İbn Fehd, *Mu'cemü's-şüyûh* (nşr. Muhammed ez-Zâhî), Riyad 1402/1982, neşredenin girişi, s. 47-50; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, I, 138-145; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 551; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 237-238; İbn Hamza, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz* (nşr. Hüsâmeddin el-Kudsî), Beyrut, ts. (*Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye*), s. 308-315, 379; Râgıb et-Tabbân, *İ'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebi's-şehbâ'*, Halep 1344/1925, V, 205; *Dârü'l-kütübü'l-Mısıriyye: Fihrisü'l-mahtûât I: Muştalahu'l-hadis*, Kahire 1375/1956, s. 313; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'u's-şürüh ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, I, 405; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâtüli* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], s. 34-35. İBRAHİM HATİBOĞLU

SİBT İBNÜ'L-CEVZİ

(سبط ابن الجوزي)

Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avni el-Bağdatî (ö. 654/1256)

Tarihçi, âlim ve meşhur vâiz.

581 veya 582 (1186) yılında Bağdat'ta doğdu. Babası, Abbâsî Veziri Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre'nin memlükü Türk asıllı Hüsâmeddin Kızıoğlu, annesi Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin kızı Râbia'dır. Bundan dolayı Sibt İbnü'l-Cevzî olarak tanınmıştır. Küçük yaşta iken babasının ölümü üzerine dedesi tarafından yetiştirildi. Bağdat'ta başladığı tahsilini Musul ve Dimaşk'ta sürdürdü. Ebû'l-Yümn el-Kindî, Fahreddin İbn Teymiyye ve Mahmûd b. Ahmed el-Hasîrî hocaları arasındadır. Genç yaşta dinî ve edebî ilimlerle tarih yazıcılığında ileri bir seviyeye ulaştı. Dimaşk Eyyübî Hükümdarı el-Melikü'l-Muazzam'ın takdirini kazandı. Eyyübî hükümdarları el-Melikü'l-

Muazzam ve el-Melikü'l-Eşref ile birlikte 607 (1210) yılında Haçlılar'a karşı düzenlenen Nablus seferine katıldı. Dimaşk'taki Şibliyye, Bedriyye, Müstansırıyye medreselerinde müderrislik yaptığı yıllarda aralarında Ebû Bekir b. Abbas, Abdülhâfız Bedrân, Şerefeddin Abdullah, Muhammed b. İlyâs gibi âlimlerin de bulunduğu birçok öğrenci yetiştirdi. Dimaşk camilerinde verdiği vaazlar halk üzerinde uzun yıllar silinmeyen izler bıraktı. Özellikle cumartesi günleri sabaha kadar süren vaazlarını dinlemek için halkın yanı sıra devrin devlet adamlarının Dimaşk'a akın ettiği belirtilir. Kahire, İskenderiye, Mekke, Medine, Halep, Hama, Ba'lebek, Kudüs, Dimyat, Rakka, Harran, Urfa gibi şehirlere giderek oralarda da vaazlar verdi. Sibt İbnü'l-Cevzî 21 Zilkade 654 (10 Aralık 1256) tarihinde Dimaşk'ta Kâsiyûn dağı eteklerindeki evinde vefat etti ve orada defnedildi (İbn Hallikân, III, 142).

Eserleri. 1. *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*. Yaratılıştan müellifin ölüm tarihine kadar gelen kırk ciltlik (a.g.e., a.y.) umumi bir tarihtir. Müellif eserini yazarken Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî'nin *'Uvânü's-siyer*, İmâdüddin el-İsfahânî'nin *el-Berku's-Şâmî* ve *Harîdetü'l-kaşr*, İbnü'l-Kalânî'sinin *Târîhu Dimaşk*, dedesi İbnü'l-Cevzî'nin *el-Muntazam*, İbnü'l-Ezrak el-Fârikî'nin *Târîhu Meyyâfirîkin* ve *Âmid*, İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil fi't-târîh*, İzzeddin İbn Şeddâd'ın *el-A'lâku'l-haîre* adlı eserlerini kaynak olarak kullanmış, 448-479 (1056-1087) yılları arasında cereyan eden olayları anlatırken Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh döneminde Dîvân-ı İnşâ'da görevli Garsünni'me'nin günümüze ulaşmayan *'Uyûnü't-tevârih*'inden geniş nakiller yapmıştır. Diğer kaynaklarda bulunmayan Selçuklu tarihiyle ilgili bilgilerin yer aldığı bu nakiller sebebiyle *Mir'âtü'z-zamân* XI. yüzyıl Selçuklu tarihinin önemli bir kaynağıdır. Müellifin XIII. yüzyılda Eyyübîler'in hakimiyetinde bulunan ülkelerde ve özellikle Suriye'de cereyan eden, bir kısmına kendisinin de şahit olduğu olayları ayrıntılı biçimde kaydetmesi eseri bu açıdan da önemli bir kaynak haline getirmektedir. Kutbüddin el-Yûnî'nin *Mir'âtü'z-zamân*'i ihtisar etmiş, ayrıca esere 713 (1314) yılına kadar gelen bir zeyil yazmıştır (*Zeylû Mir'âti'z-zamân*, Haydarâbâd 1959). Bunun dışında bir kısım müellifler tarafından eser ihtisar edilip bazı zeyiller kaleme alınmışsa da bunlar günümüze ulaşmamıştır. Eseri "Vücûdî" mahlasıyla tanınan Muhammed b. Abdülâzîz (ö. 1021/1612) Osmanlı Türkçesi'ne çe-

virmişdir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1647-1648). *Mir'âtü'z-zamân*'ın çeşitli ciltleri Bibliothèque Nationale, British Museum, Musul, Berlin, Kahire (Brockelmann, *GAL*, I, 424-425; *Suppl.*, I, 589), Topkapı Sarayı Müzesi ile (nr. A 2907-A 2931-2933) Türk ve İslâm Eserleri Müzesi kütüphanelerinde (nr. 2134-2141) bulunmaktadır. Eserin ilk olarak 490-531 (1097-1137) yılları arasında cereyan eden Haçlı seferleriyle ilgili olayları içeren bölümü Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlanmış (*RHC Or.*, III [1884], s. 517-570), daha sonra 495-654 (1101-1256) yıllarına ait bölümünün tıpkıbasımı yapılmıştır (nşr. James Richard Jewett, Chicago 1907). Bu bölümün iki neşri daha vardır (Haydarâbâd-Dekken 1951-1952; nşr. İhsan Abbas, Kahire-Beyrut 1985). *Mir'âtü'z-zamân*'ın Garsünni'me'nin *'Uyûnü't-tevârih* adlı eserinden geniş nakiller yapılan 448-479 (1056-1087) yıllarına ait kısmı ile 480 (1088) yılını içeren bölümü (448-480/1056-1088) Ali Sevim tarafından neşredilmiştir (Ankara 1968; *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XIV/18 [1992], s. 9-260 [genişletilmiş neşri]). Eserin 325-447 (936-1055) yılları arasında Cenân Celîl Muhammed el-Hemevündî (Bağdat 1990), 395-411 (1004-1021) yıllarını Juliette Rossi yayımlamıştır. İbnü'l-Kalânî'sinin *Zeylû Târîhi Dimaşk* adlı eserini neşreden (Beyrut 1908) Henry Frederick Amedroz dipnotlarında yer alan bazı parçaları *Mir'âtü'z-zamân*'dan iktibas etmiştir. *Mir'âtü'z-zamân*'daki Tuğrul Bey, Alparslan ve Sultan Melikşah dönemlerine ait bölümler Ali Sevim tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir (*Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XVIII/22 [1998], s. 1-90; XIX/23 [1999], s. 1-54; XX/24 [2000], s. 1-75). K. Yazbeck 447-452 (1055-1060) yıllarını içeren kısmını *Les dynasties de l'İslâm à travers le Mir'ât al-zamân ... Partie relative aux années* adıyla Fransızca'ya çevirmiştir (Beyrut 1983). **2. *Tezkiretü havâşş'i'l-e'imme fi haşâ'işi'l-e'imme*** (Tahran 1285/1868; Necef 1369/1950; nşr. Muhammed Sâdik Bahrülülüm, Necef 1964; Beyrut 1401/1981). Hz. Ali başta olmak üzere on iki imamın biyografilerini içerir. **3. *el-İntişâr ve't-tercih li'l-mezhebi's-şahîh*** (*el-İntişâr li-imâmi e'immeti'l-emşâr*) (Kahire 1360/1941). İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin menkabeleri ve mezhebinin üstünlükleri hakkındadır. **4. *Kenzü'l-mülûk fi keyfiyyeti's-sülûk*** (Gösta Vitestam-Lund 1970). **5. *İşârü'l-inşâf fi âşâri'l-hilâf*** (Kahire 1408/1987). Eserde Hanevî mezhebiyle Hanbelî, Şâfiî ve Mâlikî mezhepleri arasında ihtilâf konusu olan